

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗМІСТУ ІДЕЙ СОБОРНОСТІ
В ПРАВОВИХ ПОГЛЯДАХ Ю. БАЧИНСЬКОГО ТА М. МІХНОВСЬКОГО**

**COMPARATIVE CHARACTERIZATION OF THE LEGAL CONTENT
OF THE IDEAS OF CONCILIARNESS IN THE LEGAL VIEWS
OF YU. BACHYNSKYI AND M. MIKHNOVSKYI**

У статті проаналізовано погляди на державу та право двох основоположників самостійницького напрямку в українській політико-правовій думці – Юліана Бачинського та Миколи Міхновського. Встановлено, що важливим фактором становлення державно-правової думки на межі XIX – XX ст., був індивідуальний, оскільки тільки кілька мислителів того часу, зокрема Ю. Бачинський та М. Міхновський сформулювали й аргументували ідею самостійності та соборності. Аргументовано, що для української філософської та державно-правової традиції, концепт «соборність» виник і утверджувався, як певний імператив, що означав етнічну, національну і територіальну цілісність українських земель. Стосовно правових поглядів Ю. Бачинського, то він підійшов до вирішення українського питання з теоретичної точки зору, відкинувши характерне для тогочасного українського національного руху світоглядно-історичне тлумачення державної організації, вперше теоретично обґрунтував ідею соборності, зауважуючи, що майбутня українська держава має складатися з земель, що входили до складу імперії Габсбургів та Романових. Встановлено, що Ю. Бачинський був одним із перших теоретиків сучасного розуміння нації, як сукупності національностей зі спільними економічними, культурними, історичними та державницькими потребами й уподобаннями. Стосовно М. Міхновського, то він опирався на природньо-правову концепцію створення держави й апелюючи наявності історичних традицій української нації вказував на природне право кожного народу на створення власної незалежної держави. Нації на його думку є основою революційних змін, а державу українську державу можна відродити тільки шляхом революційної боротьби. Правовим ідеалом М. Міхновського стала самостійна, соборна держава зі справедливим соціальним ладом. Найбільшим недоліком програми й проголошених М. Міхновським ідей був їх надмірний радикалізм, що зменшувало соціальну базу партії. Констатовано, що сформовані на межі XIX–XX ст. ідеї соборності та самостійності доцільно розглядати винятково в межах політико-правових і суспільних умов їх виникнення. Для тогочасної прогресивної української інтелігенції було важливим досягнути насамперед етнічної єдності українських земель роз'єднаних між двома імперіями, а відтак і забезпечити їх незалежність.

Ключові слова: *соборність, самостійність, Ю. Бачинський, М. Міхновський, державно-правова думка, національна держава.*

The article analyzes the views on the state and law of the two founders of the independent movement in Ukrainian political and legal thought – Yulian Bachynskyi and Mykola Mikhnovskiy. It was established that an important factor in the formation of state-legal thought on the border of the 19th and 20th centuries was individual, since only a few thinkers of that time, in particular Yu. Bachynskyi and M. Mikhnovskiy, formed and argued for the idea of independence and conciliarity. It is argued that for the Ukrainian philosophical and state-legal tradition, the concept of «sovereignty» arose and was established as a certain imperative that meant the ethnic, national and territorial integrity of Ukrainian lands. Regarding the legal views of Y. Bachynskyi, he approached the

solution of the Ukrainian issue from a theoretical point of view, rejecting the worldview-historical interpretation of the state organization characteristic of the Ukrainian national movement at the time, and for the first time theoretically substantiated the idea of sobriality, noting that the future Ukrainian state should consist of lands, which were part of the Habsburg and Romanov empires. It has been established that Y. Bachynskyi was one of the first theoreticians of the modern understanding of the nation as a collection of nationalities with common economic, cultural, historical and state needs and preferences. As for M. Mikhnovsky, he relied on the natural-law concept of the creation of a state and, appealing to the existence of the historical traditions of the Ukrainian nation, pointed to the natural right of every nation to create its own independent state. In his opinion, nations are the basis of revolutionary changes, and the Ukrainian state can be revived only through revolutionary struggle. M. Mikhnovsky's legal ideal was an independent, cathedral state with a just social order. The biggest drawback of the program and the ideas proclaimed by M. Mikhnovsky was their excessive radicalism, which reduced the party's social base. It was established that they were formed on the border of the 19th and 20th centuries. It is expedient to consider the ideas of conciliarity and independence exclusively within the political, legal and social conditions of their occurrence. For the progressive Ukrainian intelligentsia of that time, it was important to achieve, first of all, the ethnic unity of the Ukrainian lands divided between the two empires, and therefore to ensure their independence.

Key words: *sobriality, independence, Yu. Bachynskyi, M. Mikhnovskyi, state-legal opinion, national state.*

Постановка проблеми. Початок ХХ ст. став часом активізації українського національного руху, який вступив у завершальну стадію свого інституційного оформлення – політичну. Перші політичні партії, які виникали на українських землях та їх політичні програми були наслідком попередньої еволюції вчень про державу і право, а також правових систем Австро-Угорської та Російської імперій. Відсутність національної держави і розуміння потреби у її відродженні стала ключовим фактором державницьких концепцій українців кінця ХІХ – початку ХХ ст. Певним позитивом можна вважати те, що існувало кілька ідеологічних напрямків в українській правовій думці досліджуваного періоду, але самостійницька не була домінуючою. З іншого боку, самостійника ідея, що виникає саме на межі ХІХ – ХХ ст. мала у своїй основі ідею соборності українських земель і ця ідея отримала практичне втілення 22 січня 1919 р. внаслідок проголошення «Акта Злуки» УНР та ЗУНР.

У контексті вивчення правового змісту ідеї соборності, доцільно проаналізувати погляди на державу та право двох основоположників самостійницького напрямку в українській політико-правовій думці – Юліана Бачинського та Миколи Міхновського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській правовій науці ідеї Ю. Бачинського та М. Міхновського вивчаються виключно в контексті аналізу державницьких устремлень кінця ХІХ – початку ХХ ст. Хоч обидва мислителі були правниками за фахом, до їхньої постаті й правових ідей, спостерігається вразі менше уваги, як скажімо до постатей М. Драгоманова чи І. Франка. Причин цього, на нашу думку декілька. По-перше, має місце суб'єктивний фактор – сучасна наука, ще на жаль не позбавилася радянських наукових рудиментів та ідеологем, а тому вивчення ідей федералізму завжди було в прерогативі, як дослідження ідей самостійності та соборності. По-друге, з об'єктивної точки зору, ані Б. Бачинський ані М. Міхновський не розвивали запропоновані ідеї соборності та самостійності, не надавали їм теоретичного осмислення, аргументації. Як наслідок, розвиток самостійницьких ідей більше вивчають філософи та історики, як правники.

Загалом, методологічною основою нашого дослідження стали праці В. Виздрика, Т. Горбана, Л. Ілина, В. Іванишина, Я. Калакури, Д. Мухи, В. Пономарьова, Л. Тарасенка та ін.

Метою статті є визначення спільних та відмінних ідей Ю. Бачинського та М. Міхновського, як основоположників самостійницької ідеї в українській правовій думці та прихильників концепції соборності.

Виклад основного матеріалу. Політизація українського національного руху стала закономірним результатом тих суспільно-політичних процесів що відбувалися впродовж ХІХ ст. Як в Галичині, так і в Наддніпрянщині процес формування чітких політичних програм у середовищі існуючих там суспільно-політичних рухів був закономірним. Важливими факторами політизації національних рухів були тісні контакти між галичанами та наддніпрянцями, а також

правові режими країн до складу яких входили українські землі. Якщо порівнювати правові умови в яких перебували західноукраїнські землі та Наддніпрянщина, то можна припустити, що правова система імперії Габсбургів заохочувала політизацію національних рухів. Як наслідок, саме галичани у 1890 р. організували першу політичну партію – Русько-українську радикальну партію.

На нашу думку, важливим фактором становлення державно-правової думки на межі XIX – XX ст., був індивідуальний (тільки кілька мислителів того часу, зокрема Ю. Бачинський та М. Міхновський сформулювали й аргументували ідею самостійності та соборності) фактор. Це було закономірним, адже, як зауважує Т. Горбань, на межі XIX–XX ст. українці Галичини та Наддніпрянщини мало вірили в ідею соборності, а інколи і взагалі не вірили в можливість побудови самостійної української держави [3, с. 97]. З іншого боку доцільно погодитися з твердженням Л. Лина, який аргументує, що саме «соборність» була засадничою ідеєю української державницької думки XIX ст., оскільки знайшла своє відображення в працях членів «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського товариства [5, с. 19–20].

Співставляючи соборницькі ідеали Ю. Бачинського та М. Міхновського, доцільно визначити зміст самого поняття соборність. Це поняття має філософсько-богословське походження і є притаманним для української філософської та правової думки XIX – початку XX ст. Власне соборність – це богословське поняття, що означає єдність, цілісність Церкви та об'єднання всіх її членів під Главою Церкви – Христом [11]. Для української філософської та державно-правової традиції, концепт «соборність» виник і утверджувався, як певний імператив, що означав етнічну, національну і територіальну цілісність українських земель. Ми схильні поділяти думку авторитетного українського дослідника Я.Калакури, що «на відміну від російської практики, де соборність означала практику збирання земель, в тому числі й чужих, то в українській традиції, соборність – це єдність, цілісність України» [6, с. 118].

Власне в контексті досягнення єдності та цілісності українських земель і відновлення на них незалежної держави, власні концепції обґрунтували Ю. Бачинський та М. Міхновський. Першим в цьому плані був молодий галицький правник Ю. Бачинський, який у 1890 р. став одним із засновників першої української політичної партії Русько-української радикальної партії. У 1895 р. він запропонував змінити політичну програму партії, врахувавши в тому числі й його особисті ідеї відображені в брошурі «Україна irredenta».

Будучи прихильником марксистських ідей Ю. Бачинський підійшов до вирішення українського питання з теоретичної точки зору, відкинувши характерне для тогочасного українського національного руху світоглядно-історичне тлумачення державної організації. Як наслідок, він встановив, що економічні зв'язки українських земель, які входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій є основною запорукою до створення на їх території окремої держави [1, с. 94]. Ю. Бачинський писав, що «Політична самостійність України, т. є політична відрубність України не лише від Польщі, але й від Великої Росії» [1, с. 95]. Він також зауважував, що в майбутньому Українській державі доведеться боротися за свою незалежність, в тому числі й військово, як проти Польщі так і проти Росії, бо кожна з цих держав не захоче добровільно відмовитися від українських земель, які є для них основним ресурсним регіоном [1, с. 95]. Як результат, Ю. Бачинський вперше теоретично обґрунтував ідею соборності, зауважуючи, що майбутня українська держава має складатися з земель, що входили до складу імперії Габсбургів та Романових [9, с. 256]. Показово, що Ю. Бачинський конкретизував, що не має на увазі Україну, як об'єднання територій за національною ознакою, а винятково, як єдність земель пов'язаних економічними і господарськими зв'язками, це зокрема землі Волині, Поділля, так званих Малоросії (Київська, Чернігівська, Полтавська і Харківська губернії), Новоросії (усі землі до Чорного моря) [9, с. 256]. Важливою складовою правової ідеї Ю. Бачинського було усвідомлення того, що майбутня соборна Україна, хоч і має виникнути на підставі економічних зв'язків, але має розвиватися за умови існування української нації – етнічного народу, який об'єднується спільним інтересом [1, с. 95]. Як наслідок, можна стверджувати, що Ю. Бачинський був одним із перших теоретиків сучасного розуміння нації, як сукупності національностей зі спільними економічними, культурними, історичними та державницькими потребами й уподобаннями [14].

Політичний ідеал М. Міхновського, подібно до Ю. Бачинського формувалася також в умовах участі в політичній партії – Революційній українській партії – першій політичній силі Наддніпрянської України, що виникла 1900 р. у Харкові. Власне, М. Міхновський отримав завдання підготувати програму партії і запропонував для цього власну брошуру «Самостійна Україна».

Документ який підготував М. Міхновський не був класичною політичною програмою. Його брошура «Самостійна Україна» стала швидше ідеологічним тригером розвитку державно-правової думки прогресивної молоді того часу й досить неоднозначно сприймалася як сус-

пільством, так і керівниками партії. Власне у лютому 1900 р. М. Міхновський частину тексту «Самостійної України» виголосив під час маніфестацій у Полтаві та Харкові. З правової точки зору, М. Міхновський опирався на природньо-правову концепцію створення держави й апелюючи наявністю історичних традицій української нації вказував на природне право кожного народу на створення власної незалежної держави. На підставі цього він визначав, що майбутня держава українців, це «одна, єдина, нероздільна, вільна самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ» [8, с. 6]. Власне державну самостійність він «вважав головною умовою існування нації, а національну незалежність – національним ідеалом у сфері міжнародних відносин» [12, с. 166]. Радикалізм ідей М. Міхновського проявлявся в тому, що нації на його думку є основою революційних змін, а українську державу можна відродити тільки шляхом революційної боротьби.

Показово, що абсолютна більшість членів Революційної української партії, як і частина громадсько-політичних діячів того часу, зокрема Л.Українка та Д. Донцов вважали ідеї М. Міхновського шкідливими і такими, що сповнені «крайнім шовінізмом» [10]. На відміну від Ю. Бачинського, який сформував ідею самостійності й оперував поняттям соборності, як синоніми єдності етнічних українських земель, М. Міхновський на перше місце ставив саме категорію соборності на основі національної приналежності. В останньому випадку, він розглядав українську національну ідею як самодостатню, таку, що відрізняється від загальноросійської історичними та державно-правовими традиціями. В цьому контексті доцільно визначити філософський і аксіологічний зміст його фрази «Україна для українців...», яка зараз трактується багатьма як засаднича норма українського націоналізму і є до певної міри ксенофобською по відношенню до інших народностей, що проживають на території України. Ми погоджуємося з думкою В. Іванишина [4] та Л. Тарасенка [12], що це висловлювання потрібно розглядати не з позиції сьогодення, а як законотвірний висновок національно-демократичного руху українців XIX ст., які через актуалізацію національної історії, державності, мови і навіть релігії прийшли до потреби відродження саме національної держави. Підтвердженням цього можуть слугувати й висновки самого М. Міхновського, який з одного боку вказував на відсутність національної свідомості в тогочасних українців, а з іншого – закликав уникати «національного шовінізму пануючих націй, треба плекати здоровий націоналізм поневолених народів, бо він є джерело творчості, і тільки в тому заховуються зародки народної свободи і ясної будучності» [8, с. 22]. Саму національну ідею він вважав важливим чинником державотворення, оскільки «під її могутим натиском ламаються, здається, непереможні кайдани, розпадаються великі імперії і з'являються до історичного життя нові народи, що до того часу були під чужими – гнобителями» [8, с. 24]. Мислитель переконував, що «тільки держава, наповнена національним змістом, може зберегти своїм громадянам всебічний духовний розвиток та матеріальний добробут, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнародних відносин» [2].

Правовим ідеалом М. Міхновського стала самостійна, соборна держава зі справедливим соціальним ладом. Мислитель зокрема зауважував, що «доки ми не збудуємо політичних й державних прав доти ми не матимемо змоги уладнати стан речей у себе дома до нашої вподоби, бо інтерес наших господарів є цілком супротивний нашим інтересам, бо розплушення очей у рабів є небезпечне для панів» [8, с. 24].

З огляду на те, що перший наклад «Самостійної України» був надрукований у Львові, ідеї М. Міхновського стали популярними і в Галичині. Як наслідок, 1900 р. На студентському віче у Львові було прийнято резолюцію, в якій зазначалося: «1. Здвиження самостійної Української держави в етнографічних границях є незмінним і доконечним. 2. Що – затим – всі змагання і всі сили української нації належить справити в напрямі здвиження власного українського державного організму» [13, с. 78–79].

Достеменно не відомо, чи «Самостійна Україна» М. Міхновського стала офіційною програмою РУП, однак вона, як політичний і правовий трактат мала визначальний вплив на тогочасну українську державно-правову думку і сам процес державотворення. Поява такого радикального за своїм змістом твору сприяла диференціації політичних партій Наддніпрянщини і РУП повторила долю Русько-української радикальної партії та стала основою для кількох політичних сил різних, з різними політичними ідеологіями.

Як наслідок, 1902 р. М. Міхновський заснував власну Українську народну партію, яка була єдиною українською партією Наддніпрянщини аж до 1917 р., яка основною політичною метою визначала боротьбу за незалежність України. Сам М. Міхновський написав програму Української народної партії – «Десять заповідей УНП» (1903 р.), яка стала не тільки ідейним імперативом самостійницького руху, а й вплинула на ідеологію українського націоналізму XX ст. У 1910 р. з ініціативи М. Міхновського виникає воєнізований загін «Оборона України», яке готувалося

в тому числі й до силових методів відновлення української держави. Зрештою, М. Міхновський є одним із перших авторів українських конституцій ХХ ст., його «Основний Закон Самостійної України – Спільки народу українського» (1905 р.) [2] не тільки утверджував примат національних ідеалів над соціальними чи економічними, а й аргументував державницько-правову й історичну традицію правомірності самостійної, соборної України.

Найбільшим недоліком програми й проголошених М. Міхновським ідей був їх надмірний радикалізм, що зменшувало соціальну базу партії. Ми погоджуємося з науковою оцінкою спадщини й ідей М. Міхновського, яку зробила українська дослідниця Т. Горбань, зауваживши, що мислитель змінив латентний стан суспільно-політичної думки Наддніпрянщини початку ХХ ст., але українська еліта по обидві сторони Дніпра «мало вірила, а то й взагалі не вірила в реальність побудови політично незалежної, соборної України» [3, с. 97].

Висновки. Таким чином, співставляючи та порівнюючи самостійницькій й соборницькій ідеї Ю. Бачинського та М. Міхновського, можна сформулювати наступні висновки:

- українське суспільство розділене між Російською та Австро-Угорською імперіями, на початку ХХ ст. не було готовим навіть до сприйняття ідей самостійності, при цьому соборницькій ідеї розвивалися з середини ХІХ ст. і зводилися до об'єктивної потреби об'єднання українських земель;

- у Ю. Бачинського та М. Міхновського було абсолютно різне розуміння умов досягнення соборності та самостійності. Якщо Ю. Бачинський обґрунтував доцільність соборності на підставі соціального та економічного розвитку українських земель, їх взаємодоповнюваності й відкидав радикальні шляхи досягнення незалежності, то М. Міхновський був одним із перших ідеологів націоналізму, аргументуючи доцільність єдності етнічних українських земель і природного права кожної нації на власну державу;

- сформовані на межі ХІХ–ХХ ст. ідеї соборності та самостійності доцільно розглядати винятково в межах політико-правових і суспільних умов їх виникнення. Для тогочасної прогресивної української інтелігенції було важливим досягнути насамперед етнічної єдності українських земель роз'єднаних між двома імперіями, а відтак і забезпечити їх незалежність;

- характерно, що Ю. Бачинський та М. Міхновський у своїх творах змогли не скільки обґрунтувати майбутній державний лад самостійної України, як створили ідеологічне підґрунтя для поширення самостійницьких та соборницьких ідей.

Список використаних джерел:

1. Бачинський Ю. Україна irredenta. Берлін: Вид-во укр. молоді, 1924. 238 с.
2. Виздрик В.С. Роль Миколи Міхновського у формуванні ідеології українського організованого націоналізму. URL: http://vlp.com.ua/files/05_9.pdf.
3. Горбань Т.Ю. Ідея соборності в українській суспільно-політичній думці першої чверті ХХ ст. *Український історичний журнал*. 2005. № 6. С. 95–102.
4. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. Дрогобич : Вид-во «Відродження», 1992. 176 с.
5. Ілин Л. М. Ідея «соборності» в державотворчих концепціях Галичини ХІХ – початку ХХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2019. № 8. С. 15-21.
6. Калакура Я. С. Соборність України як концепт новітньої історіографії. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 116–125.
7. Міхновський М. Націоналізм – всевітня сила. URL: <https://bandera.lviv.ua/mykola-mihnovskyj-nacionalizmvsesvitnja-syla/>.
8. Міхновський М. Самостійна Україна. Програма Революційної української партії із 1900 року. Лондон, 1967. 32 с.
9. Муха Д. З історії української самостійницької ідеї: Ю. Бачинський і М. Міхновський. *Український історичний збірник*. 2004. 7. С. 252–267.
10. Пономарьов В. Нероздільна, вільна, самостійна. URL: <https://zbruc.eu/node/58778>.
11. Соборність як формула єднання українців. URL: <http://slovopys.kubg.edu.ua/sobornist-iaak-formula-iednannia-ukrain/>.
12. Тарасенко Л.Б. Розвиток української національної ідеї в працях М. Міхновського. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Вип. 4. Ч. 3. С. 164–168.
13. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті : док. і матеріали / упоряд. : Т. Гунчак, Р. Сольчаник. [Б.м.] : Сучасність, 1983. Т. 1. 510 с.
14. Karlsson I. What is a Nation? URL: https://www.files.ethz.ch/isn/103549/2009_06_Karlsson.pdf.